

КОНЦЕПЦИЈА ЗА ИЗГОТВУВАЊЕ УЧЕБНИЦИ ПО ИСТОРИЈА ЗА ОСНОВНО- ТО И СРЕДНОТО ОБРАЗОВАНИЕ*

I. Увод

Оваа концепција се базира врз Општата концепција за учебник за основното и средното образование, (Просветно дело, 7-8/1979). Во неа се истакнати општите барања кои се однесуваат на сите наставни предмети, додека во оваа се набележани и специфичностите кои треба да се имаат предвид при изготвувањето на учебниците по историја.

Учебникот по историја треба да одговара на определени барања: научни, идејни, педагошко-дидактички, психолошки, уметничко-графички и др. Тие барања може наполно да се задоволат ако при неговото создавање учествуваат повеќемина — тим од повеќе стручни лица: автори на текстовите, автори на ликовниот и графичкиот материјал, лектори, педагози, психолози, рецензенти, стручни и графичко-ликовни уредници и др.

Содржината на учебникот по историја треба наполно да одговара на современата состојба на историската наука. Сепак, не треба да се брза со внесувањето на такви новини кои уште не влегле во постојниот научен фонд или се предмет на дискусија.

Нашата ориентација треба да биде во создавањето на работен тип учебник кој треба да содржи одредена дидактичко-методска апаратура која пак ќе го мотивира ученикот за самостојна работа и учење. Работниот учебник овозможува кај учениците саморабота и самоконтрола во сопственото напре-

* Концепцијата ја издаде Републичкиот завод за унапредување на образованието и воспитанието и Работната организација за издавачка учебници „Просветно дело“, а ја усвои Републичкиот педагошки совет во 1980 година.

Концепцијата ја изготви работна група составена од:

1. д-р Воислав Кушевски, ред. проф. на Филозофскиот факултет во Скопје; (глава V)

2. Наум Димовски, самостоен педагошки советник во РЗУОВ (раководител); (глава I, III и IV).

3. м-р Димитар Мицкоски, уредник во „Просветно дело“ — Скопје; (глава VI и VII)

4. Цветан Беличински, проф. на ПА во Скопје. (глава II).

дување. Учебникот треба да биде така конципиран да го наведе ученикот на заклучување, поврзување на материјалот што се изучува, набљудување, уочување на историските законитости, аналогии, специфичности, поврзување на минатото со сегашноста итн.

II. Идејно-воспитни барања на учебникот по историја

Основните идејно-воспитни и образовни цели и задачи на наставата по историја се набележани во наставната програма. Наставата по историја треба да биде така конципирана што ќе го одрази целокупниот развој на човечкото општество од предисторијата до денес.

Учебникот по историја, низ кој се конкретизира наставната програма, треба да придонесе во организирањето на сло-жениот воспитно-образовен процес на учениците.

Познато е дека учебникот по историја и другата неопходна литература се мошне значаен фактор за реализација на идејно-марксистичката насоченост на воспитанието и образованието. За да се постигнат тие цели и задачи во нашето социјалистичко самоуправно општество, учебникот по историја треба да биде заснован врз марксистичкиот поглед на светот и дијалектичкиот метод на изучување на човечкото општество. Овие цели произлегуваат од сфаќањето дека марксизмот како идеологија на работничката класа ги содржи во себе најпрогресивните и најхуманите стремежи и идеали на човештвото за изградба на една хумана човечка заедница од слободни луѓе.

Наставата по историја спаѓа меѓу особено значајните наставни дисциплини за социјалистичкото воспитување на младината, преку кое таа се здобива со марксистички поглед на светот. Поаѓајќи од тоа значење на историјата како наставен предмет, учебникот по историја треба да одговори на повеќе идејни и воспитни барања.

Меѓу идејните компоненти на учебникот по историја треба, пред сè, да се обезбеди неговата заснованост да биде врз принципите на историскиот материјализам, како општа научна метода, а под тоа се разбира:

- материјалистичко толкување на сите општествени појави, настани и збиднувања;

- уважување на реалните објективни услови и односи во кои луѓето живеат, работат и произведуваат;

- дијалектичко разбирање и толкување на сите феномени на минатото во согласност со нивната општа поврзаност, условеност и заемност, што се манифестира како борба на спротивностите и преминување од пониски во повисоки облици;

— нерамномерен и скоковит, а не праволиниски развиток, за да се сфатат континуитетот и законитоста во процесот на развитокот на историјата на човечкото општество.

Сите наведени елементи на дијалектичко-материјалистичката заснованост на учебникот по историја имаат пресудна улога во неговото идејно конципирање и обликување.

Марксистичкото идејно насочување и заснованост треба да биде основен ориентир во наставното градиво и во учебникот по историја, кој ја толкува човечката историја, економските, општествените и политичките односи, и класната борба во минатото и сегашноста.

Идејната насоченост на учебникот по историја се изразува и во прифаќањето на најважните резултати на марксистичката историографија, во презентирањето на учениците на реални научни спознавања за општеството, класните борби, за поодделни личности и настани. Таа се изразува и во избирањето и нагласувањето на најважните и најубавите содржини кои ќе водат кон остварување на наставните цели и задачи. Се изразува исто така и во оценувањето на историските настани и појави во рамките на одредени општествени процеси.

Материјалот за НОВ и Социјалистичката револуција во учебникот по историја многу позитивно влијае врз планот на развивањето на марксистичката идејност. Преку него учениците се воспитуваат во духот на револуционерните традиции (слободата, братството и единството и др.) од НОВ и Револуцијата, во духот на југословенскиот социјалистички патриотизам, подготвувајќи ги за одбрана и заштита на придобивките од НОВ и Револуцијата и нашето самоуправно социјалистичко општество. Во учебникот по историја подеднакво треба да се прикажува придонесот на сите народи и народности на Југославија во НОВ, потоа поредјефно да се истакнува класниот и револуционерниот карактер на Народноослободителната војна, негувањето на братството и единството за време на НОВ, револуционерната и предводничка улога на КПЈ, односно на СКЈ, како и непроценливата историска улога на другарот Тито во Револуцијата и изградбата на социјализмот во нашата земја.

Учебникот треба да го мотивира и стимулира критичкото и творечкото мислење и да ги развива етичките, хуманистичките вредности својствени на нашето самоуправно општество.

Покрај другото, содржината на учебникот по историја треба да биде заснована врз принципите на солидарноста на работничката класа во духот на соработката на сите прогресивни сили во светот во борбата за мир, рамноправност, немешање и социјализам.

Учебникот по историја треба кај учениците да ја изградува самосвеста и сознанието кај новите генерации за заедничкиот живот и за нашата историска поврзаност, токму врз

оние основи што произлегуваат од борбата и творечкиот труд на работничката класа и народите и народностите на Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

III. Научно-стручни барања

Функцијата на учебникот по историја е не само да ги информира учениците, давајќи им определени знаења, туку и да влијае врз нивниот мисловен развој, а со тоа се наметнуваат и други научно-стручни барања.

Учебникот по историја треба да се базира врз марксистичката периодизација на развојот на општеството.

Покрај тоа што излагањето треба да биде во согласност со специфичната научна методологија на историската наука, во него може да влезе само она што е научно утврдено и проверено и што претставува најново достигнување во историографијата. Составувачите на учебниците и рецензентите мораат да одат во чекор со напредокот на науката за да одговорат на современите барања на учебникот. Од друга страна учебникот треба секогаш да остане отворен за усовршување и за измени, дополнувања и сл. во согласност со најновите достигнувања во науката. Затоа еден ист учебникот по историја не би требало неизменет да служи за повеќе генерации.

Освен развивањето на историското мислење кај учениците, учебникот по историја треба да придонесе и за развивање на способноста за каузална анализа со тоа што во него ќе бидат истакнати разликите на општите и конкретните прилики кои дејствуваат во широки просторни и временски услови на настанот што се анализира.

Предметот историја има значајна функција и во оспособувањето на учениците да средуваат и класифицираат многубројни и разновидни појави од општествената база и надградба. Во тој поглед учебникот најмногу може да придонесе и со својата терминологија и дидактичка апаратура.

Современиот свет и различните современи системи во учебникот по историја треба да се прикажуваат и од аспектот на класните спротивности и настојувањата на прогресивните сили за да се надминат тие спротивности.

Учебникот по историја и наставната програма

Покрај другите задачи што ги има учебникот по историја најважна е правилната интерпретација на наставните содржини. Учебникот треба од најсовременото и прогресивно стојалиште да го интерпретира предвиденото градиво, развивајќи кај учениците дијалетичко-материјалистички ставови.

Наставната програма по историја преку тематски целини и тези ја определува содржината кога треба да се изучува, појдувајќи при тоа од општите образовни и воспитни задачи. Наспроти наставната програма учебникот мора да дава оптимални решенија за секој дел на наставното градиво земајќи ги предвид дидактичките барања.

Бидејќи наставната програма е намален, доста концизен документ кој го опфаќа градивото што треба учениците да го усвојат, само рамковно, составувачите на учебниците мораат самите да ги одредат сите детали што ќе ги внесат во нив. Во таа ориентација им помага бројот на наставните часови, воспитно-образовните задачи, возраста на учениците, постоењето или немањето на други извори на знаење итн.

Исто така, авторите на учебниците мораат да им посветат големо внимание на содржините од историјата на народите и народностите на Југославија. Во учебниците за училиштата со македонски наставен јазик историјата на народностите-албанската и турската, треба да се инкорпорира низ историските движења и настани на македонскиот и југословенските народи, додека во учебниците за училиштата со албански односно турски наставен јазик дополнителната програма (анексот) треба да се обработи таму каде хронолошки и е местото проширувајќи односно скратувајќи ја основната содржина на учебникот.

Со ваквата постапка во обработката на историјата на народите и народностите се поврзуваат и се истакнуваат оние настани и општествено-економски односи во кои нашите народи и народности на определи територии и етапи на својот развикот биле опфатени со заеднички историски движења. При тоа треба да се имаат предвид моментите кои во историјата ги поврзувале нашите народи и народности а истовремено да се укажува и на противречностите кои се манифестирале кај нив во текот на историјата.

IV. Психолошки барања

Изготвувањето на учебникот по историја е условено од психолошко-педагошките и дидактичките законитости врз кои се засновува. Авторите на учебниците треба да ги познаваат психолошките способности и развојните можности на учениците.

Во психологијата е утврдено дека мисловните целини побрзо се учат, подобро се сфаќаат и подолго се помнат отколку неповрзаните детали. Затоа е многу значајно при изготвувањето на учебникот посебно при изложувањето на градивото да ѝ се посвети внимание на неговата внатрешна логичка поврзаност. Секое поглавје треба да сочинува мисловна целина, а целините меѓусебно да бидат поврзани.

Докажано е дека учениците подобро учат и запомнуваат ако користат учебник во кој историските настани се опишани јасно, детално, живо и динамично. Не треба да се оди во непотребни подробности, но да се најде оптималната граница.

Формирањето на поимите за време, простор и др. и системот на поими е условен од развојот на мисловните операции споредувањето, анализата, синтезата, а пред се: од усовршувањето на апстракцијата и генерализацијата. Значајна карактеристика на првобитните поими по историја е тоа што тие треба да се поврзуваат со нагледни претстави (робови, тежок живот, експлоатација и сл.). Дури и усвојувањето на апстрактниот поим треба да се поврзува со типичните слики од животот и човечките односи во определени временски периоди. Затоа врз основа на изучувањето на новите историски факти потребно е да се менуваат, развојно да се формираат-доизградат и поимите.

При оформувањето на учебникот по историја треба да се имаат предвид карактеристиките на развојот на помнењето кај учениците, како, на пример, постепено преминување од механичко помнење, кое преовладува кај помалата возраст, кон логичко помнење кај учениците од поголемата возраст. Во врска со тоа е и преминувањето од конкретни кон помнење на апстрактни содржини.

Целта на учебникот по историја треба да биде развивање на логичкото и апстрактното мислење. Во таа смисла учебникот може доста да придонесе со неговата логичка структура, преку истакнувањето на битните идеи во основниот текст и дидактичката апаратура. Во прилог на тоа учебникот треба да биде насочен кон активирање на ученичкото мислење поставувајќи прашања кои бараат споредување на настаните, следење на нивните промени, поставување прашања од евристички карактер, кои бараат самостојно анализирање на причините и последиците од настаните итн.

Кај погорната возраст на учениците интересот за историјата е поголем за онаа страна на историските знаења што дозволува да се откриваат причините и последиците на настаните и да се утврдат општите законитости на историските настани. Изборот и совладувањето на нови содржини по историја треба да е такво што да предизвикува позитивни (пријатни) емоции кај учениците зашто емоциите се во тесна врска со мотивацијата — емоциите ја мобилизираат енергијата на ученикот.

Сфаќањето на текот на историските настани, нивните меѓусебни односи и утврдување врските меѓу нив помага во утврдувањето на редоследот на историските настани. Претставите за синхронизација на настаните кај учениците во почетното изучување на историјата се најнеразвиени. Формирањето претстави за историското време се комплицира уште во V одделение зашто учениците мораат да го усвојат системот на сметање на времето (пред нова ера и по нова ера), со што се нарушува вообичаеното сметање на времето. Со подлабокото навлегување во суштината на историските настани учениците стекнуваат способности да го расчленуваат историското време на одделни периоди, да го сфаќаат значењето на датумите како ориентири на историското време, континуитетот на минатото и да овладуваат со сите категории на историското време како и со хронологијата, должината на траењето и синхронизацијата на настаните. Во оваа смисла авторите на учебниците треба да имаат предвид дека голема тешкотија претставува кај учениците сфаќањето на траењето на историските настани и истовременоста на различни историски настани во различни земји, како и меѓусебните влијанија на тие настани.

Сфаќањето на просторот исто така претставува извесен проблем кај учениците. Тоа е практично локализација на одделни настани во просторот и проблемите на сфаќањето на историските карти. Просторните претстави кај учениците се формираат во време на работата преку употребата на историските и географските карти. Авторите на учебникот мораат да водат сметка какви историски карти ќе дадат во учебникот, колку, за кои држави и историски настани, на кое место во учебникот ќе бидат сместени, нивното графичко решение итн.

За да се сфатат наполно историските настани, неопходно е во самиот текст да се одвои битното од споредното. Тоа ќе им помогне на учениците да ги согледаат причинско-последичните односи и врски на историските и општествените настани. Во спротивно, може да се дојде до тоа учениците да знаат уба-во и точно да ги опишуваат историските настани, а да не знаат да одговорат зошто се дошло до тие настани и кои се нивните последици.

Во постарата возраст учениците сфаќаат поголем број причини и можат да ги утврдуваат во поголема мера заемните причинско-последични врски при што ги разликуваат главните од второстепените. Разликувањето на општите од посебните причини, како и на главните од споредните останува како тешкотија во наставата по историја за чие олеснување треба да придонесе и учебникот со целата своја концепција.

Карактеристиките и специфичностите на вниманието кај учениците исто така, треба да се имаат предвид при изготвувањето на учебникот по историја за одредена возраст. Учебникот

по историја треба да го привлекува вниманието на учениците, да го буди и развива нивниот интерес и да ги поттикнува на активно учење.

Покрај наведените основни психолошки барања при пишувањето на учебниците авторите треба уште да имаат предвид дека во наставата по историја, учениците потешко ги совладуваат: социолошките и историските поими (класа, општество, слој, нација, држава, производни сили и сл.); зависноста на текот на историските настани, појави и процеси од местото и времето; зависноста на политичко-правната и идеолошката надградба од економската основа на општеството и нивното преплетување; организацијата на државната власт и начинот на дејствување на државните институции; класната структура на општеството и правниот израз на таа структура; организацијата на политичките партии и разликата меѓу стратегијата и тактиката во нивната политичка борба; разликите меѓу историската и современата географија; улогата на разни облици на идеологијата (верата, политичките доктрини, филозофијата) итн.

V. Дидактичко-методиски барања

Тргнувајќи од определбата дека учебникот по историја согласно со пропишаната наставна програма треба да ги содржи основните историски факти односно настани, проследени, се разбира, и со неопходните историски поими и категории, врз кои е можно сфаќањето на законитостите во развитокот на човечкото општество од соодветната ученичка возраст-првостепенa и мошне важна задача пред која се исправени авторите на ова основно помагало по историја е изборот на содржините.

При изборот на наставните содржини треба да се имаат предвид, пред сè, раководните дидактички начела и барања и прашањата кои се од методолошка природа, специфични за овој наставен предмет.

Оттука и потребата да се опфати во континуиран, систематски, хронолошко-каузален пат развитокот на човечкото општество од неговиот настанок до наши дни, вклучувајќи ја и акцентирајќи ја во синхронизиран преглед обработката и третманот на историјата на нашите народи и народности при што посебно место треба да заземе и историјата на македонскиот народ.

Потоа, мошне рапидниот развој и евидентните резултати на историографијата во светот посебно на југословенската, во која посебно се уочливи дострелите на македонската историска наука, укажува на потребите избраните историски факти да бидат засновани врз последниот збор на таа наука, се разбира, потпрена врз марксистичките поставки и марксистичката методологија.

Раководно дидактичко начело при изборот на содржините треба да биде и ориентацијата кон оние историски факти и настани што, општо речено, опфаќаат односно преку кои ќе биде најарно изразена севкупноста на општествената база и надградба од аспектите на материјалистичкиот приод во презентирањето и толкувањето на минатото. Исто така, одбраните содржини треба да ја прикажат, од една страна, целосната развојност на историјата (општа и национална), нејзините етапи, со периодизацијата и систематизацијата на материјалот-изразени во наставните програми, а од друга страна, да се води сметка и за психолошко-дидактичките барања.

Придржувањето кон начелото на егземпларност при изборот на историските содржини не треба да подразбира само опфаќање на капиталните, клучните или преломните настани од кои учениците ќе можат да ги согледаат, сфатат и осознаат основните историски процеси, неминовностите (законитостите), преодните скокови или местото и улогата на историските личности и др. туку избор и обработка на оние историски содржини и личности, процеси и сл., што содржат во себе односно значат вонредна и многустрана историска поука, кои даваат можности за многустрано експлоатирање на тие содржини за реализација на севкупните воспитни задачи на наставата по историја, се разбира, водејќи при тоа сметка, одбраниот материјал да е податлив и погоден за возраста на учениците за која е наменет учебникот.

Авторите на учебниците треба да водат сметка содржините (фактите и генерализациите) да бидат обработени така што нивната конкретизација и определбите да бидат засновани врз принципот на системноста, надоврзани врз предзнаењата (вертикална поврзаност), обемот, широчината, степенот на продлабоченоста на материјалот.

Учебникот не смее да биде обемен, оптоварен со фактографија и друга придружна дидактичка апаратура и сл. што ќе оневозможува да се согледува главното во развојот. Од друга страна, пак, конкретизацијата на материјалот, треба да биде доволна така што да обезбедува согледување на суштествените историски појави и процеси, можности за анализа и обопштување, за донесување заклучоци, издвојување на типолошкото и уочување на посебното како од општата така и од историјата на нашите народи и народности. Зашто недоволната (скудната) конкретизација доведува до шематска симплификација, фразеологија и сл. што го следи ваквиот ненаучен, непедогошки и недидактички приод при изработувањето на учебниците по историја.

При изборот на содржините и нивната обработка и третманот, обврзно е свртување посебно внимание врз оние содржини, факти и примери од историјата што се од интерес за општонародната одбрана и општествената самозаштита, кои имаат

воспитно-инструктивно влијание врз учениците и во поглед на заштитата на животната средина и за хуманите односи меѓу половите.

Во врска со ова прашање ги наведуваме зборовите на Ленин кој вели дека на секое прашање (во минатото и сегашнината) треба да се приоѓа „од онаа гледна точка — како одредената појава во историјата поникнала, кои главни етапи во својот развој ги поминувала, и од гледна точка на таквиот нејзин развој да се види што односната појава станала сега“.

Од изборот, начинот на компонирањето, излагањето, од обработката на историските факти (содржини) — вклучувајќи ја и презентацијата и обработката на дидактичката апаратура — учебникот освен реченото во поглед на развивањето на способностите кај учениците, критички да им приоѓаат на настаните од минатото треба да ги оспособува да ги споредуваат, спротивставуваат историските настани и околности во разните епохи, општествените системи, просторните и временските услови и другите фактори, потоа да согледуваат, да анализираат и да ги оценуваат улогата и местото на масите, на класната борба, на историските личности, на напредните, револуционерните идеи и движења итн., кон оспособување за набљудување, снаоѓање и прикажување на општествените текови, како од економската така и од општествената и културната сфера и др., уочувајќи и разликувајќи го општото од посебното како во општата така и во историјата на нашите народи и народности.

Со оглед на тоа што со наставните програми по историја материјалот се обработува главно во линеарен хронолошки преглед на развитокот на човечкото општество од неговиот настанок од наши дни, обработката, изложувањето на материјалот, тематските целини треба да го обезбедат, всушност, таквиот линеарен систематизиран и во континуитет преглед на светската историја и на историјата на нашите народи и народности.

1. Структура на учебникот

Во учебникот наставните содржини треба да ја имаат главно следнава своја структура: уведен дел, наставни теми и наставни единици. Последново не мора да биде правило.

Во уводниот дел да се каже за методскиот приод. Потоа накусо се соопштува за епохата, периодот што ќе се обработува, белезите, класната структура, периодизацијата со одликите на периодите. Авторот се придржува, како што е напоменато, кон извршената периодизација во наставната програма.

Наставните теми се обликуваат, главно, според наставната програма. Можни се куси уводни осврти пред првата наставна

единица преку кои на дедуктивен начин се најавува епохата (периодот, времето), нејзините општи карактеристики, периоди, времето и просторот и др.

Во зависност од самата содржина што се изложува наставната единица треба да биде обработена со потребни подраздели колку тоа ќе произлезе од самата нејзина содржина. Не е оправдана обработката на наставната единица со подраздели кога тоа не произлегува од содржината. Во секој случај подразделите треба да имаат своја логичка, научна и психолошко-педагошка функционалност.

Наставните единици (целини) на крајот се обликуваат со дидактичкиот апарат. Тој не треба да биде шаблонизиран, едноличен, неинвентивен не ефективен и пренатрупан со задачи.

Дидактичкиот апарат го сочинуваат разни видови задачи што ќе им се постават на учениците било како прашања, но кои не треба да значат рекапитулација на материјалот; потоа, домашна задача, или куси одломки од разни историски текстови (извори) кои помагаат да се сфати суштината, основната идеја, историската поука, карактеристиката на настаните, личностите и сл., како и да се конкретизира на одделни места материјалот што се обработува во наставната единица.

Во дидактичкиот апарат спаѓаат и резимеата, потсетниците, разните вежби со кои се поттикнува активноста, самостојната работа, па и фантазијата на учениците.

Учебникот по историја е придружен и со хронолошки или синхронички таблички кои треба да бидат рационално и функционално одбрани и индикативни за учениците; потоа, со речник на непознати зборови, нови изрази, поими, а и список на одбрана литература којашто треба да ја следат учениците.

2. Придружна литература

Во главните и неопходни прирачници по предметот историја спаѓа историскиот атлас. Тој се компонира од одбрани и специјално изработени, хронолошки подредени и систематизирани општи, тематски, шематски и други видови историски карти. Тие на најдобар начин и своевидно треба со погодни и соодветни условни знаци тематски и содржински да ги опфатат, обработат, прикажат и „илустрираат“ оние тематски подрачја, теми, периоди, настани и движења, дури и некои општествени процеси, појави и сл. — во просторот и времето, во кои настанувале и се одвивале, а кои се податливи и можни односно за кои е неопходно картографско изразување (претставување). При лагодени според односната возраст, овие карти треба да придонесуваат учениците подобро да ги усвојуваат, надополнуваат и прошируваат знаењата и претставите за минатото, третирали во времето и просторот.

Во поглед на содржината картите во училишниот историски атлас, по правило, не треба да ги надминуваат барањата на наставната програма, макар што во нив ученикот треба да најде информации (податоци) што се споменуваат и во помошната литература, особено во историската читанка. До колку не може да се оформи историски атлас за еден период, епоха, клас или одделение, тогаш може во состав на учебникот да се поместат потребниот број историски карти кои ќе ја вршат истата улога.

Во една карта не треба да бидат обработени-избрани (прикажани) повеќе теми, подолги периоди и сл., зашто на таков начин се губи прегледноста. Прегледноста на историските карти е подобра доколку се изработуваат (печатаат) во колор. Во некои историски карти е нужно и физичко — географско прикажување на просторот (на пример, конфигурацијата на подрачјето за Битката на Неретва и Сутјеска итн.). Кај што е нужно треба да се означуваат и современите граници на државите за по пат на споредување учениците подобро и побрзо не само да се снаоѓаат, туку и да ги сфаќаат соодносите и промените во минатото и сегашноста на многу релации.

Историската читанка — како задолжителен прирачник е, всушност, збирка на одбрани текстови кои како одломки, одделни делови од разни видови историски изворни текстови, се подредени хронолошки и тематски според наставната програма и содржината на учебничките теми и наставните единици.

Историската читанка има многукратна намена, но таа служи главно за проширување, продлабочување, утврдување, конкретизација или своевидна илустрација на изложувањето на наставникот и на основниот текст во учебникот.

Во оваа смисла таа е наменета за учениците, а со нејзините текстови, се разбира, се служи и наставникот при основната обработка односно при утврдувањето, повторувањето или обопштувањето (анализата) на наставниот материјал.

При изборот на текстовите, авторот на историската читанка се раководи од правилото, текстовите да бидат главно изворни, погодни за ученичката возраст; тематски и содржински да се вклопуваат во учебникот, посебно во поглед на образовно-воспитните задачи што ги содржи соодветниот наставен материјал.

Раководејќи се од последново, авторот на овој вид прирачник, вклучува и погодни делови од делата, искажувањата, мислите или говорите на Маркс и Енгелс, и Ленин, како и од другите теоретичари на марксизмот, на меѓународното работничко движење, потоа, од теоријата и практиката на нашето револуционерно работничко движење, посебно на Народноослободителната војна и Револуцијата и изградбата на социјализмот, на самоуправните социјалистички односи — при што особено место заземаат ставовите, оценките, мислите во тру-

довите на Тито и другите наши познати теоретичари — марксиста. Во принципи треба да се обезбедуваат текстови со строго научен третман на одделни прашања, особено во историските читанки, наменети за учениците од основните училишта во кои е застапена почетната настава по историја.

При изборот на текстовите авторот треба да ја има приглед на рационалноста, т.е. читанката да не биде пренатрупана со многу текстови; да се одбираат оние текстови што го осветлуваат, конкретизираат битното во наставните единици, на наставната содржина или одделни настани и сл. потоа кои влијаат врз емоциите, врз правилната идејна ориентација, за подобро сфаќање и оценка на настаните, личностите, движењето и др.; како и текстови кои се погодни за самостојна работа на учениците (за анализа, обопштување и сл.). Овие текстови треба да имаат и определена логичка осмисленост и како такви да се вклопуваат — да наоѓаат своја соодветна содржина, тематска и дидактичка апликативност.

Со оглед на намената, т.е. предимно за самостојна работа на учениците, текстовите во историската читанка треба и дидактички да се обработат, обликуваат на начин тие да даваат можности за самостојна работа на учениците. Покрај правилниот избор во поглед на нивната тематска и содржинска и логичка адекватност, тие обврзно треба да бидат придружени со објаснителен текст кој ќе го упати, информира ученикот за времето за кое се однесува текстот, со податоци за самиот избор (документот), неговиот автор, вклучувајќи го и библиографскиот показател.

Текстови пишувани од другите јазици се преведуваат на современ македонски јазик. При тоа во сите текстови јазикот треба да биде историски, т.е. да се употребуваат имињата, називите, воопшто поимите од времето за кое се однесува текстот. За нив објаснувањата авторот ги дава под самиот текст или во фуснотите.

Историската читанка може да има и визуелни илустративни прилози и тоа далеку повеќе отколку досегашните.

И во историската читанка, по правило, соодветните текстови треба да бидат придружени со дидактичка апаратура (прашања, задачи и др.).

Историската читанка може да биде посебна за секое одделение и клас вклопена во состав на учебничкиот материјал како втор дел на учебникот или да опфаќа повеќе материјал и да служи за две и повеќе одделенија или класови како на пример за I и II клас и сл.

VI. Јазично-стилски барања

Јазикот, како на секој учебник, така и за учебниците по историја е еден од факторите со кои ќе се оспособат учениците со успех да ги опишуваат општествените промени и настани. Тој во целост треба да одговара на литературните норми и на психофизичките можности на ученикот, односно на неговите можности за прифаќање и усвојување на информациите. Оттука од значење е креативниот однос на авторот на учебникот по историја спрема јазикот. Почитувањето на јазичните карактеристики и битности на современиот литературен јазик, треба да биде еден од водечките елементи при обликувањето на учебникот.

Историјата како предмет од посебно значење за воспитување на генерациите бара убаво, интересно и убедливо излагање на настаните. Како наука и наставен предмет во училиштата, таа, меѓу другото, бара да се негува убав израз, да се води сметка за слоевитоста на јазикот на материјата, за правилната примена на метафората која во овој предмет претставува често изразно средство.

Што се однесува до стилот, тој треба да биде јасен и прецизен, одмерен и природен и да одговара на општата култура на генерациите. При изборот на зборовите во прв ред треба да се обрне внимание на тоа да се употребуваат зборови кои во определени случаи најпрецизно го изразуваат она што се сака да се каже. Една од особените на кои треба да се обрати внимание, кога е во прашање изборот на зборовите, е нивната разнообразност. Треба да се избегнува повторувањето на исти зборови како и исти граматички форми, особено кога е тоа многу близу или во кусо растојание на текстот-ракописот.

Јазикот со кој се служат историчарите е изразито слоевит. Во поголем дел тој е јазик на секојдневниот живот со кој луѓето се служат при опишувањето на настаните и активностите. Поради овие причини меѓу основните барања за јазикот во учебникот по историја наоѓа место и барањето за чист литературен јазик ослободен од туѓи зборови и локализми. Но сепак при опишувањето на различните историски процеси историјата се служи и со јазични елементи кои се создадени и во други општествени науки и како такви станале општа сопственост на луѓето кога зборуваат за разни општествени и економски појави и настани. На пример, да ги земеме термините класа, револуција, програма, политичка партија, капитал, производни сили, производствени односи, експлоатација и сл. Овие поими во зависност од возраста на учениците, односно степенот на образованието, треба да бидат објаснувани. За учениците од основното образование тие треба да бидат објаснувани како нови или непознати зборови.

Значајно е да се има правилен однос и спрема употребата на туѓи зборови и изрази. Овде треба да важи познатото правило „Употребувај, но не злоупотребувај“. Што значи толерантна е нивната употреба до колку не постојат идентични зборови во нашиот јазик, а зачестувањето на овој вид зборови треба да расте со одделенијата, односно класовите.

Историјата во текот на времето има изградено и своја терминологија, свои специфични општи историски поими на епохата или историските настани или степени на организација на државната власт како што се: робовладетелство, феудализам, буржоаско-демократска револуција, социјалистичка револуција, или историски термини за разбирање на одделни историски епохи, како на пример, фараон, сенат, колонија, комуна и сл. И покрај тоа што овие јазични елементи-изрази влијаат врз зголемувањето на богатството на јазикот и имаат големо значење во развивањето на јазичната култура, треба да се има предвид дека нивното усвојување претставува извесна тешкотија, што само по себе ја налага потребата тие да бидат одмерени и да се во согласност со можностите на учениците. Во основните училишта тие треба помалку да се употребуваат, а во средните повеќе. Нивната природа е таква што вистинското значење на тие термини се добива по проучувањето и опишувањето на битните елементи на целата епоха или на поголем број историски настани.

VII. Ликовно-графички и технички барања

Многу е важна за учебникот по историја ликовната, графичката и техничката опременост. Добриот ликовно-графички опремен учебник го зголемува интересот на ученикот кон учебникот и придонесува за успешно совладување на образовниот и воспитниот материјал. Секако, посебно внимание треба да му се обрати на изборот на илустративниот материјал кој по својата содржина треба да претставува дополнување на текстот. Внимателно одбраната илустрација (историска карта, шема, слика, портрет, ликовно дело и друго) значително ќе влијаат во педагошката ефикасност на учебникот по историја. Илустративните прилози не само што треба да бидат автентични и наполно да одговараат на историскиот материјал, кој по определениот текст на учебникот се обработува, туку исто така треба да се постави на определеното место врз основа на методолошките принципи на учебникот.

Во илустративниот дел на учебникот треба да се избегнуваат реконструкции на разни културно-историски споменици или уметнички дела кои зборуваат за настани од поранешни епохи бидејќи таквите илустрации често пати ја искривуваат

историската вистина. Но, од друга страна, пак, за учебниците по историја можат да се користат ликовни дела преку репродукции настанати во историското време или пак подоцна доколку се адекватни на настанот.

Илустрациите треба да се применуваат за клучни настани, процеси или личности. Илустрацијата треба да биде јасна и вклопена во општиот план и содржината на книгата-учебникот и во таа смиса да го дополнува учебникот. Ваквиот број да биде одмерен и да е во зависност од намената на учебникот, односно за кое одделение или клас се однесува. Тие треба да се движат од една до три илустрации на наставна единица.

Легендите на илустрациите (картите, шемите) треба да бидат стручно оформени, кратки и јасни и да претставуваат дополнување на текстот на учебникот. Сликите, портретите ликовните дела, треба да бидат дополнети под самите нив со краток текст кој нема да биде задолжителен за учениците. Воопшто, треба илустративниот материјал да се поврзува и усогласува со текстот за да се оформи целината со заемно дополнување.

Исто така, илустрациите на учебникот по историја потребно е да одговараат и на возраста на учениците за кои е наменет. Стилската определеност на илустративниот материјал треба да биде блиска до способноста за визуелно и ликовно доживување на учениците. Што значи илустрациите на учебниците по историја за пониските одделенија треба да бидат поедноставни, а колку се оди понагоре во вишите одделенија и класовите на средното образование, тие треба да бидат посложени, но никако преоптоварени со многу податоци и многу опширни легенди. Важна е и големината на просторот што ја зафаќа илустрацијата: Картата би требало да биде во големината на една страница од учебникот, додека пак сликите претежно на една четвртина од страница од учебникот, додека пак сликите претежно на една четвртина од страница на учебникот.

Посебно е значајно учебникот да биде добро графички и технички опремен и да одговара на вообичаените графички и технички стандарди, како во поглед на големината на буквите, така и во поглед на форматот на учебникот. Учебниците треба да се печатат со една од постојните видови писма и букви од определена големина. Нивната големина, вид и распоред најцелосно да се усогласат со возраста на учениците, задачите и функцијата на наставниот материјал. За основниот текст во учебниците по историја за основното и средното образование да се користат буквите 10 пунктови-гармонд, а за дополнителниот текст, односно прашањата и задачите од 9 пунктови — петит.

Форматот на учебниците по историја треба да биде точно определен и да се печатат во В/5 формат, односно 17x24 см.

При техничкото оформување на книгата од значење е и квалитетот на хартијата. Таа треба да одговара на стандардите. Исто така, и корицата на учебникот треба да биде од потраен карактер.

Обемот на учебникот за основното образование треба да биде 2-3 страници чукан текст на машина со новинарски проред од наставна единица односно 8-9 авторски табаци или 120-140 страници, а за средното образование 3—4 страници, односно 10—11 авторски табаци или 160—180 страници ракопис за фонд од 2 часа неделно.

Важно е при техничката обработка да се обрати внимание на насловите, односно поднасловите на разни делови на ракописот-учебникот. Наслови со ист ранг треба да бидат одбележани односно отпечатени на ист начин со исти типови на букви. На тој начин на ученикот ќе му биде откриена „архитектониката“ на учебникот, односно тежината на насловите и поднасловите, што на адекватен начин ќе го поттикнува учениковото внимание.

Треба да се обрне внимание и на изгледот на корицата на учебникот. По начинот на нејзиното ликовно-графичко обликување таа треба да ја открива содржината на учебникот. Освен тоа со своите ликовно-естетски вредности да е привлечна и да формира пријатно чувство за употреба кај учениците. Таа може, односно треба да биде унифицирана и на неа да се поместува илустрација од најкарактеристичните историски настани, личности, симболика и сл., од епохата што се обработува во учебникот.